

Asia: VN/28472/2023

Luonnos hallituksen esitykseksi eduskunnalle kansainvälisestä yhteistoiminnasta eräiden rikosoikeudellisten seuraamusten täytäntöönpanossa annetun lain muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

Lausunnonantajia pyydetään lausumaanluonnoksesta hallituksen esitykseksi. Lausunnossa pyydetään tarkastelemaan keskeisiä ehdotuksia, toteuttamisvaihtoehtoja, vaikutuksia, säätämisjärjestysperusteluja sekä pykäläehdotuksia ja niiden perusteluja.

LAUSUNTO

Oikeusministeriössä on selvitetty julkisuudessa käydyn keskustelun seurauksena esille noussutta kysymystä siitä, onko lakia vieraassa valtiossa tuomitun seuraamuksen täytäntöönpanon siirtämisestä Suomeen perusteltua ja mahdollista muuttaa niin, että muualla tuomittu kuolemanrangaistus voitaisiin panna Suomessa täytäntöön vapauteen kohdistuvana seuraamuksena. Selvitystyön tuloksena on laadittu hallituksen esityksen luonnos, josta on pyydetty eduskunnan oikeusasiamiehen lausuntoa. Lausunto on pyydetty annettavaksi lausuntopalvelussa.

1. KESKEISET EHDOTUKSET

Esityksessä ehdotetaan muutettavaksi lakia kansainvälisestä yhteistoiminnasta eräiden rikosoikeudellisten seuraamusten täytäntöönpanossa. Muutoksella annettaisiin Suomen viranomaisille toimivalta muuntaa vieraassa valtiossa määrätty kuolemanrangaistus Suomessa täytäntöön pantavaksi vapauteen kohdistuvaksi seuraamukseksi.

Voimassa olevan lain 3 §:ssä säädetyt vieraassa valtiossa määrätyn seuraamuksen täytäntöönpanon perusedellytykset säilyisivät ennallaan:

- 1) tuomio on saanut lainvoiman ja se on täytäntöönpanokelpoinen siinä valtiossa, missä se on annettu;
- 2) teko, josta seuraamus on määrätty, on tai olisi Suomessa vastaavissa olosuhteissa tehtynä Suomen lain mukaan rikos (kaksoisrangaistavuus); ja
- 3) valtio, jossa seuraamus on määrätty, on sitä pyytänyt tai siihen suostunut.

Hallituksen esityksen luonnoksen mukaan kaksoisrangaistavuuden vaatimus takaisi sen, ettei Suomessa pantaisi täytäntöön seuraamusta sellaisesta teosta, joka ei olisi Suomessa rikosoikeudellisesti rangaistavaa.

Lainsäädäntöhanke liittyy tapaukseen, joka koskee Suomessa vapaana elävää irakilaismiestä, joka on tuomittu Irakissa kuolemanrangaistukseen norjalaisen vaimonsa murhasta. Tällaisessa tilanteessa kaksoisrangaistavuuden vaatimuksen täytyminen vaikuttaa selvältä. Avoimien lähteiden mukaan esimerkiksi Irakissa kuolemanrangaistus voidaan kuitenkin tuomita myös valtion- ja maanpetoksesta, vakoilusta, raiskauksesta, kidnappauksesta, terrorismista, huumausaineen levittämisestä ja sotarikoksista.

Vaikka kaksoisrangaistavuus edellä lueteltujen Irakissa käytössä olevien rikosnimikkeidenkin tasolla vaikuttaisi selvältä, esimerkiksi valtion- ja maanpetosten, vakoilun ja terrorismin tunnusmerkistöt vaihtelevat maittain ja rangaistavuuden arviointi riippuu myös poliittisesta tilanteesta ja valtiorakenteen kestävyyydestä. Tunnetun sanonnan mukaan ”yhden terroristi on toisen vapaustaistelija” – ja tilanne voi tässä suhteessa vaihtua nopeastikin yhdessä yössä kuten esimerkiksi hiljattain Syyriassa.

Edes henkirikosten tai sotarikosten kaksoisrangaistavuuden arviointi ei laajoissa väkivaltaisissa konfliktitilanteissa (Gaza) tai suoranaisten sodan olosuhteissa (Ukraina) ole itsestään selvää, koska tappavan väkivallan käyttöä halutaan yleensä oikeuttaa hätävarjelua, pakkotilaa ja muitakin oikeuttamisperusteita koskevalla juridisella argumentaatiolla. Useimmiten ne, jotka aseellisen konfliktin jälkeen tuomitaan kuolemaan, ovat konfliktin häviäjiä. Myös tavanomaisissa olosuhteissa esimerkiksi se, mitä pidetään oikeutettuna hätävarjeluna, vaihtelee suuresti eri maiden välillä.

Kuolemanrangaistuksen muuntaminen tapahtuisi hallituksen esityksen mukaan Suomen laissa vastaavasta rikoksesta säädetyksi rangaistukseksi. Murhasta voitaisiin siis muuntamalla tuomita elinkausi vankeutta.

Kuolemantuomion muuntamisen osalta myös seuraavien voimassa olevan lain 3 §:n 2 momentin mukaisten edellytysten tulisi täyttyä, jotta seuraamus voitaisiin panna täytäntöön Suomessa:

- Tuomittu on Suomen kansalainen tai hänellä on kotipaikka Suomessa.
- Tuomittu suostuu seuraamuksen täytäntöönpanoon Suomessa.

Vapaudenmenetystä tarkoittava seuraamus voidaan voimassa olevan lain mukaan kuitenkin panna täytäntöön Suomessa ilman tuomitun suostumusta, jos tuomittu Suomeen pakenemalla tai muuten Suomessa karttaa seuraamuksen täytäntöönpanoa. Tähän ei esitetä muutosta.

Viimeksi mainittu pakenemista ja karttamista koskeva voimassa olevan lain ehto ei mielestäni sovellu kuolemanrangaistukseen, koska kuolemaan tuomitulta ei voida edellyttää muunlaista käyttäytymistä kuin rangaistuksen täytäntöönpanon karttamista. Kuolemaan tuomittu nauttii turvapaikanhakijana kaikkialla ehdottoman palauttamiskiellon tuomia etuja. Perustuslain 9 §:n 4 momentin mukaan ulkomaalaista ei saa karkottaa, luovuttaa tai palauttaa, jos häntä tämän vuoksi uhkaa kuolemanrangaistus. Näin ollen ei ole luultavaa, että kuolemaan tuomittu suostuisi siihen, että kuolemanrangaistus muunnetaan elinkaudeksi vankeutta, jos vaihtoehtona on, että hän voi jatkaa elämäänsä Suomessa vapaana kieltäytyttyään rangaistuksen muuntamisesta.

Myös seuraamuksen määränneen valtion pyyntö tai suostumus olisi edellä todetuin tavoin edellytyksenä kuolemanrangaistuksen täytäntöönpanon siirrolle ja muuntamiselle. En pidä todennäköisenä, että esimerkiksi Irak välttämättä antaisi suostumustaan vaikkapa raiskauksesta tuomitun kuolemanrangaistuksen muuntamiseksi rikoslain 20 luvun 1 §:n rangaistusasteikon (1 v – 6 v) mukaiseksi, irakilaisesta näkökulmasta lyhyeksi vankeusrangaistukseksi, joka voisi mahdollisesti olla jopa ehdollinen.

Muuntoasia tuomioistuimessa käsiteltäessä arvioitaisiin, onko kuolemantuomion antaneesta valtiosta saatu riittävä selvitys kuolemanrangaistukseen johtaneen oikeudenkäynnin menettelyllisestä oikeudenmukaisuudesta – itsestään selvää tietenkin on, ettei oikeudenkäynnin lopputulos, siis tuomittu rangaistus, ole voinut olla oikeudenmukainen. Esimerkiksi Irakin osalta oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuden jälkikäteinen selvittäminen saattaisi olla hyvinkin haasteellista – tuomitseminen on saattanut perustua esimerkiksi esitutkinnassa ilman avustajaa annettuihin tunnustuksiin. Menettelyn kohteena olevat henkilöt todennäköisesti esittäisivät säännönmukaisesti väitteen siitä, etteivät oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytykset täyttyneet kuolemantuomioon johtaneessa oikeudenkäynnissä – ja useimmiten tällaiset väitteet olisivat uskottavia.

Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että luonnostellun menettelyn ehdot ja edellytykset muodostaisivat käytännössä ylittämättömän kynnyksen sille, että muualla annettuja kuolemantuomiota saataisiin Suomessa muunnetuiksi vankeudeksi.

2. MENETTELY KUOLEMANRANGAISTUKSEN MUUNTAMISESSA

Oikeusministeriö voisi hallituksen esityksen luonnoksen mukaan pyytää vieraalta valtiolta, että siellä määrätty kuolemantuomio saadaan Suomessa muuntaa ja panna täytäntöön vankeusrangaistuksena.

Menettelyyn sovellettaisiin nykyisiä säännöksiä, joiden mukaan pidättämiseen oikeutettu virkamies voi tuomion täytäntöönpanon varmistamiseksi ottaa tuomitun säilöön, jos valtio, jossa seuraamus on määrätty, sitä pyytää. Mainitun pyynnön voi vieraan valtion viranomainen tehdä suoraan pidättämiseen oikeutetulle virkamiehelle. Säilöön ottamisesta on viipymättä ilmoitettava sen paikkakunnan käräjäoikeudelle, jossa säilössä pitäminen tapahtuu, sekä asianomaiselle syyttäjälle ja oikeusministeriölle. Säilöön ottamisesta ja säilössä pitämisestä on soveltuvien osin voimassa, mitä vangitsemisesta ja tutkintavankeudesta säädetään. Vieraan valtion suostumuksen saatuaan oikeusministeriö pyytää syyttäjää toimittamaan Helsingin käräjäoikeuteen vaatimuksen kuolemanrangaistuksen muuntamiseksi vankeudeksi.

Seuraamuksen muuntamista koskevassa asiassa ei voimassa olevan lain 9 b §:n mukaan saa tutkia, onko tuomittu syylistynyt siihen rikokseen, josta seuraamus on määrätty vieraassa valtiossa. Kuitenkin kuolemantuomioon johtaneen oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuteen liittyviä kysymyksiä voidaan hallituksen esityksen luonnoksen (s. 6 ja 11) mukaan selvittää, jolloin käräjäoikeudessa voidaan käytännössä joutua arviomaan esimerkiksi hyödyntämiskiellon ulottuvuuksia ja sitä, muodostiko esimerkiksi kiduttamalla saatu todiste kuolemantuomioon johtaneessa jutussa sellaisen pääasiallisen näytön, jonka hyödyntämättä jättäminen olisi Suomessa johtanut syytteen hylkäämiseen. Myös takautuvaan rikoslainsäädäntöön liittyvät kysymykset saattavat nousta esille. Muuntamisoikeudenkäynnissä voidaan siis käytännössä joutua arvioimaan myös tuomitun syyllisyyttä.

Ne maat (esim. Kiina, Iran, Saudi-Arabia, Pakistan, Pohjois-Korea, Somalia, Jemen ja Egypti) joissa kuolemanrangaistus on käytössä, ovat pääosin maita, joissa eurooppalaisen standardin mukaiset oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset eivät välttämättä toteudu. Edes itsekriminointisuoja, syyttömyysolettama ja syyttäjän todistustaakka eivät välttämättä ole kaikissa näissä maissa samanlaisia rikosoikeudenkäynnin kulmakiviä kuin Euroopassa.

Hallituksen esityksen luonnoksen perusteella jää epäselväksi, tulisiko käräjäoikeuden tutkia omasta aloitteestaan kaikki oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytykset, kun se muuntaa kuolemanrangaistuksen vankeudeksi vai kuuluisiko näiden asioiden selvittämisen taakka syyttäjälle tai oikeusministeriölle. Muuntaminen ei voine perustua samanlaiseen ”mutual trust” – ”mutual recognition” konseptiin kuin EU-maiden välillä.

Hallituksen esityksen luonnoksesta (s. 7) saa sen käsityksen, että käräjäoikeuden muuntamisratkaisuun haettaisiin muutosta hallinto-oikeudesta. Tämä ei voine pitää paikkaansa, koska voimassa olevan lain 24 §:n mukaan vain oikeusministeriön päätökseen haetaan muutosta hallinto-oikeudesta. Voimassa olevan lain 10 §:n mukaan seuraamuksen muuntamista koskevan asian käsittelyssä noudatetaan soveltuvin osin mitä on voimassa rikosasiain käsittelystä. Tämä tarkoittanee sitä, että valitus käräjäoikeuden ratkaisusta ohjautuu normaaliin tapaan Helsingin hovioikeuteen.

Hallituksen esityksen luonnoksen (s. 13) mukaan kysymys olisi sellaisesta prosessuaalisesta muutoksesta, joka on mahdollista saattaa voimaan niin, että sitä voidaan soveltaa myös ennen lain voimaantuloa vireille tulleisiin tapauksiin. Pidän tätä lähestymistapaa perusoikeuksien kannalta liian rajoittuneena.

Lähtökohtana toki on, että uutta säädöstä aletaan soveltaa sen voimaantulopäivänä. Suomen lainsäädännössä ei ole nimenomaista taannehtivan lainsäädännön kieltoa perustuslain 8 §:ään sisältyvää taannehtivien kriminalisointien kieltoa lukuun ottamatta. Kuten hallituksen esityksen luonnoksessa on todettu, nyt ei ole kysymys uudesta kriminalisoinnista eikä siitä, että kuolemaan tuomitun henkilön teosta voisi seurata ankarampi rangaistus kuin tekohetkellä oli säädetty.

Vaikka perustuslain 8 §:ään kirjattu taannehtivan lainsäädännön kiello koskee vain kriminalisointeja ja rangaistuksia, perustuslain muista säännöksistä, kuten omaisuudensuojaa ja mahdollisesti myös vapaudensuojaa koskevista säännöksistä saattaa kuitenkin johtua, että vaikutukseltaan taannehtivat säännökset voidaan säätää vain perustuslainsäätämisyjärjestyksessä. (PeVL 102/2022 vp, s. 4, PeVL 17/2021 vp, s. 31, PeVL 42/2006 vp, s. 4/I, PeVL 63/2002 vp, s. 2/II ja PeVL 37/1998 vp, s. 2/I). Sopimusten sitovuus ja pysyvyys kytkeytyvät myös osapuolten perusteltujen odotusten oikeudelliseen suojaamiseen (PeVL 102/2022 vp, s. 4, PeVL 42/2006 vp, s. 4/I, PeVL 21/2004 vp, s. 3/I ja PeVL 33/2002 vp, s. 3/I).

Nyt luonnosteltu rikoksen tekohetkeen ja kuolemaan tuomitun henkilön Suomeen saapumiseen nähden taannehtivasti sovellettavaksi tuleva sääntely voisi nähdäkseni vaikuttaa esimerkiksi turvapaikkaoikeuden perusteella Suomessa asuvan henkilön perustuslain 7 §:n turvaamaan henkilökohtaiseen vapauteen. Pidän aiheellisena, että uuden lainsäädännön taannehtivuutta arvioidaan asian jatkovalmistelussa myös tältä kannalta.

Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijäneuvos Jarmo Hirvonen

Hirvonen Jarmo

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia - oikeusasiamies Petri Jääskeläinen,
esittelijänä EsN Jarmo Hirvonen